ADRIAN CHIRCU
(Cluj-Napoca)

ADVERBUL DE MOD ÎN ALR, I, I ŞI ÎN ALRM I. HARTA „MERG ÎNCET”

„[…] fiecare linguist va scoate din hărţile Atlasului alt material preţios pentru preocupările sale ştiinţifice.”

(Puşcariu 1938, p. 406)

0. În studiul nostru, ne propunem să continuăm discuţiile privitoare la adverbul românesc, care, la nivel dialectal, nu a fost îndeajuns studiat[1]. Parcurgerea cu atenţie a atlaselor lingvistice româneşti scoate la iveală faptul că, în materialul cartografiat, se pot identifica informaţii preţioase despre întrebuinţarea şi distribuţia adverbului.

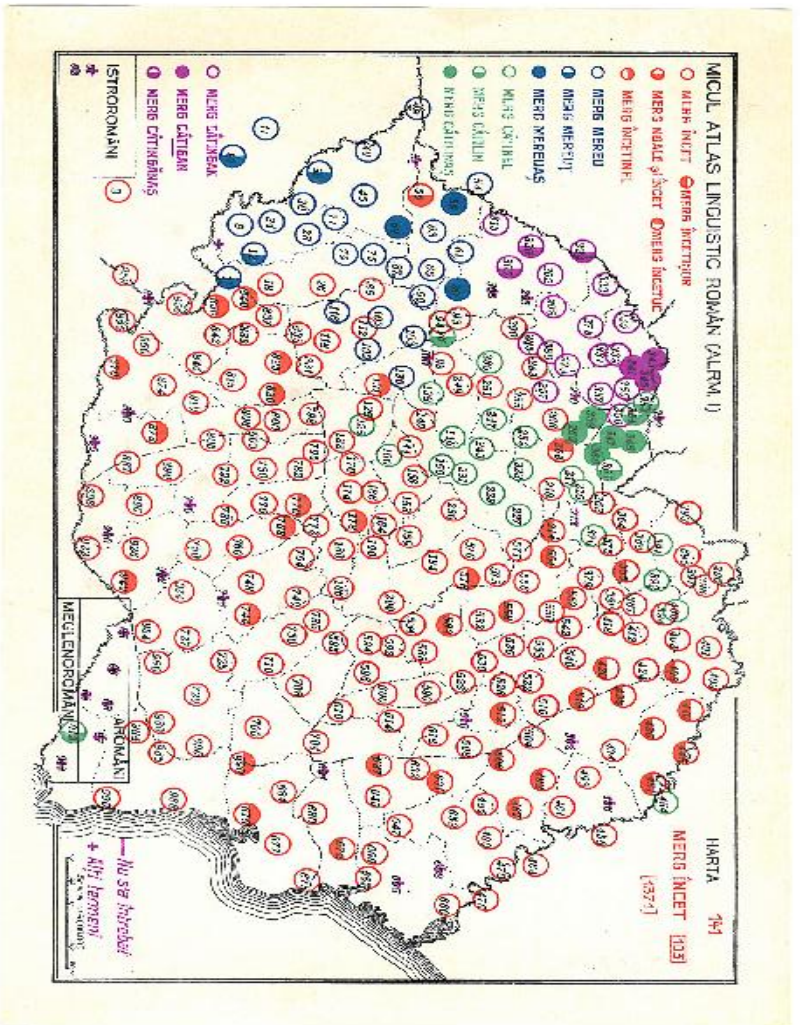
1. De această dată ne vom opri asupra hărţii „Merg încet”, prezentă în *Atlasul lingvistic român* (ALR I, I, h. 103), şi reluată în *Micul atlas linguistic român* (ALRM I, h. 141 – vezi pagina următoare), în care se poate observa importanţa folosirii adverbului ***încet***, ceea ce l-a şi determinat, probabil, pe Al. Graur (1954, p. 50, col. IV) să-l includă în fondul principal lexical al limbii române.

1.1. Întrebarea din chestionarul ALR este una indirectă, pusă astfel: *Cum zici când nu mergi repede pe drum*?, iar autorii remarcă, la sfârşitul descrierii inventarului sintagmelor, că „adverbul *încet* prezintă variante formale şi sinonime deosebit de interesante.”

2. Adverbul asupra căruia ne-am oprit este folosit alături de verbul ***a merge***, ceea ce arată că autorii atlasului lingvistic au fost interesaţi de o anumită accepţiune a termenului, şi anume cea care apare înregistrată în paginile DLR, la unul dintre înţelesurile lui ***încet***: „I *(despre mişcări s. acţiuni; în opoziţie cu iute, repede, curând) liniştit, fără grabă, domol; p. ext. (în opoziţie cu aspru, tare) lin, blând, deli*

[1] Contribuţia noastră trebuie corelată şi cu informaţiile din Chircu 2006, p. 421−431.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

cat, pe nesimţite, cătinel, binişor”, care este asociat, în general, unor verbe de mişcare (***a merge***, ***a umbla***, ***a părăsi***, ***a păşi***, ***a alerga***, ***a porni***, ***a veni***, ***a ieşi***, ***a se duce***, ***a ajunge***, ***a conduce*** etc.), apropiindu-se mai ales de semantismul unor adverbe latineşti frecvent utilizate: ***clementer***, ***cunctanter***, ***lente***, ***minutatim***, ***molle***, ***molliter***, ***paulatim***, ***pedetemptim***, ***remisse***, ***segniter***, ***spisse***, ***tarde***, ***taxim***, ***tranquille***, în contexte similare.

2.1. Privitor la originea termenului în limba română, aceasta este fără îndoială latinească şi are la bază adjectivul participial ***qu(i)etus***, ***-a, -um*** (DLR) ‘liniştit, calm, paşnic, netulburat’ (participiul lui ***quiescere*** ‘a linişti, a se odihni, a se potoli, a înceta’), derivat ulterior cu pref. ***în-***.

Celelalte dicţionare româneşti ori romanice concordă în ceea ce priveşte etimologia: lat. ***quetus***, ***-a***, ***-um*** (EWRS 813), L. ***quietus***, BL. ***coetus*** (Cihac I), lat. ***quietus*** (REW 6958), lat. ***quetus***, ***-a***, ***-um*** (CDDE 844), lat. ***quies***, ***quietis*** (Resmeriţă 1924), lat. ***in*** ‘în’ şi ***quetus*** îld. ***quietus*** ‘liniştit’, part. d. ***quiescere*** ‘a linişti’ (Scriban 1939), lat. vulg. ****quetus*** = cals. ***quietus*** (DEI), lat. ***quetus*** (DER), lat. ***qu(i)etus*** (DEX), ml ****qui(i)etus***, ***-a, -um*** (MDA), lat. ***quietus*** (Tiktin II)[2].

În vechile noastre dicţionare, ***încet*** este explicat prin: lat. ***lente***, ***paulatim***, ***pedententim***, ***remisso***, ***sensim***, ***tarde***, ***taxum*** (DLVI); lat. ***leniter***, ***lente***, ***paulatim***, ***remisse*** (LCLV); lat. ***lente***, ***pedetentim***, ***non cito***, ***paulatim*** (SKDVL), lat. ***paulatim*** (DVL).

2.2. Descendenţi ai cuvântului latinesc se întâlnesc şi în alte limbi romanice[3] (uneori, avem de-a face cu latinisme), însă sunt rare situaţiile în care sunt folosiţi cu valoare adverbială (cf. der. vfr. ***quietement*** ‘odihnindu-se, liniştit, liber’ – v.fr. *clamer* ***quite*** ‘a renunţa la’; ***coiment*** ‘încet, fără zgomot’; it. *stare* ***cheto*** ‘a tăcea’, *lasciar* ***cheto*** ‘a nu deranja’, ***chetamente*** ‘încet, fără zgomot’): fr. ***quitte*** (vfr. ***quiete*** şi ***quite***; vfr. ***coi*** ‘calm, liniştit’), prov. ***quet***, cat. ***quiet***, sp. ***quedo***

[2] A se vedea şi explicaţia lui N. Drăganu (1927, p. 116): „***cet*** (lat. ***quetus***, ***-a***, ***um*** = ***quietus***, ***-a***, ***-um***)”.

[3] Sau chiar în albaneză ***i quetë*** ‘calm, nemişcat, liniştit’; vezi Vătăşescu 1997, p. 244.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

(latinism ***quieto***), port. ***quedo*** (mod. ***quieto***), it. ***cheto*** (vit. ***cetto;*** sub influenţa lat. medievale ***quedo***, ***queo***, ***quetto***, ***quiito***; it. ***quieto*** – cultism), calabr. ***cito*** (avem şi ***quieto*** − cultism), dalm. ***kꭒiét***, engad. ***quaid*** (***quait***), sard. lug. şi sept. ***chièt*u;** mer. ***acchièt*u**, friul. ***čet***, sic. ***kitu***, cors. ***quétu***, gal. ***quedo***, gasc. ***quiét***[4]**.**

2.3. Din multitudinea adverbelor latineşti amintite *supra* **(§ 2.1.)**, româna, în afara lui ***molle***, nu a moştenit nici un alt adverb care să exprime ideea de încet. Astfel, româna a trebuit să inoveze şi să lărgească sfera semantică a lat. ***quietus*** (***quetus***: de la *merge liniştit*, *calm* s-a putut ajunge uşor la *merge încet*, *fără să fie grăbit*), care, cu timpul, fost întrebuinţat şi în locul lui ***lentus***, care nu s-a păstrat în limba română.

2.4. În Romania occidentală, ţinând cont de atestări (sp. sec. XIV; port. sec. XVI; fr. sec. XI), ***lentus*** pare a fi un cultism, iar Sextil Puşcariu (1974, p. 160) îl aşază pe acelaşi plan pe ***lentus*** cu ***quietus***, ceea ce contravine oarecum perspectivei diacronice. Descendenţii lui ***lentus*** au două valori gramaticale, adjectivală şi adverbială (pentru valoarea adverbială specializându-se formele în ***-mente***, care sunt ulterioare formelor scurte, întâlnite, de altfel, cu valoare adverbială): cat. ***lent***, ***llent*** (***lentament***), sp. ***lento*** (***lentamente***), it. ***lento*** (***lentamente***), fr. ***lent*** (***lentement***), port. ***lento*** (***lentamente***) etc.

2.4.1. De altfel, pe lângă întrebuinţarea formelor în ***-mente***, generale astăzi, avem şi alte cuvinte, care exprimă aceeaşi idee şi care sunt familiare (sp. *yo camino* ***despacio***, ***lento***, ***despacito***, ***pausadament***; fr. *je vais* ***doucement***, *tout* ***doucement***; port. eu *caminho* ***devagar***, ***devagarinho***, ***pausadamente***; it. *io camino* ***piano-piano***, ***piano***, ***adaggio***).

O inovaţie similară s-a petrecut şi în cazul lui lat. ***planus***, care, la început, avea înţelesul ‘drept, plan, neted, uşor accesibil, clar, limpede, evident’ şi, probabil, în timp, a dobândit sensul ‘încet, pe care te poţi deplasa încet, fără prea mare dificultate’.

2.4.2. Cu această din urmă accepţiune este întrebuinţat în zonele centrale ale Romaniei, după cum ne-a dovedesc descedenţii săi, pre-

[4] A se vedea şi engl. ***quit*** şi ***quite*** (în vengl. şi în medioengleză: ***quyt***, ***quit***, ***quyte***). În medioengleză, cunoştea „*an adverbial use*.” Probabil că e vorba despre un împrumut din franceză sau un latinism. Pentru mai multe detalii, a se vedea CDEE.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

zenţi în limbile romanice de ieri şi de astăzi: it. ***piano***, cors. ***pianu***, sd. sept. ***piànu*** (+ ***pianamènti***), sd. merid. ***pranu***, engad. ***piàn***, prov. ***plan***, lim. ***plan*** (anc. lim. ***pla***), sic. ***chiànu***, calabr. ***chianu***, nis. ***plan***, friul. ***planc***, frprov. ***plan***, care apar şi cu o formă reduplicată (adesea diminutivată), pentru a exprima o nuanţă de superlativ: it. ***piano piano***, cors. ***pian' pianinu***, sd. lug., sept. ***pianu pianu***, engad. ***piampiàn***, prov. ***plan plan*** (***plan planin***, ***plan planet***).

2.4.3. În vechea franceză se folosea şi un descendent al adv. lat. ***dulce*** (adj. ***dulcis***, ***dulcem:*** at. ~ 1100), al cărui înţeles ‘dulce, plăcut’ a cunoscut o evoluţie interesată. Probabil că descendentul lat. ***dulce*** a însemnat la un moment dat ‘cu tandreţe, fără grabă, liniştit’ şi, apoi, a dobândit înţelesul lat. ***lentus*** (at. 1080), al lat. ***quietus*** (at. sec. XIII) şi al lat. ***tranquillus*** (at. 1460).

2.4.3.1. Astăzi, avem o formă derivată ***doucement*** (vfr. ***douchement***), însă se pot identifica urme ale vechii utilizări în sintagme precum: ***filer doux*** ‘a se supune, a asculta’, ***tout doux*** ‘calm’, ***partir en douce*** ‘a pleca fără a face zgomot’, ***avaler doux comme lait*** ‘a fi credul, a nu purta pică’, ***marcher tout doux*** ‘a merge încet’. De altfel, descendentul lat. ***dulcis***, ***-e*** este folosit cu valoare adverbială şi în limba română nu numai cu sensul ‘plăcut’, ci şi cu cel de ‘încet, lin’: „*Viaţa lor curge* ***dulce*** *întocmai ca apele unui pârâu liniştit* (Filimon, O, I 30) […]; *O apă dezmierdătoare îl poartă* ***dulce*** (C. Petrescu S. 50)”[5].

3. Revenind la situaţia din limba română, trebuie să menţionăm faptul că, în vechile noastre texte[6], circula şi o formă nederivată, ***cet***[7], ceea ce evidenţiază faptul că prefixul ***în-*** s-a ataşat, ulterior, adjectivului, respectiv adverbului. Având în vedere provenienţa sa participială, presupunem că valoarea primară este una adjectivală şi, apoi,

[5]*Apud* DLR.

[6]*Apud* O. Densusianu (1997, p. 795) : „[...] dzise burăei şi stătu [în] *cetu*”, PV, CVI, 29. Întâlnim aceeaşi formă, însoţită de o prepoziţie compusă, şi la I. De Camillis (2002, p. 177, 377) : „[…] care după mulţi ani pin-*cet*, pin-*cet*, aşa să schimbă, cît uneltele şi îndireptările matezii nu pot ca să cunoască […]”.

[7] Pentru evoluţia lui *qu-* la *c-*, a se vedea exemple similare din *Appendix Probi*: ***equ<u>s*** non ***ecus***, ***coqu<u>s*** non ***cocus***, ***coquens*** non ***cocens***, ***coqui*** non ***coci***. Ne-am raportat la Väänänen 2006, p. 201.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

prin conversiune, a dobândit o valoare adverbială, care, în limba actuală primează.

3.1. Dacă, în perspectivă etimologică, pentru ***încet*** sau pentru ***moale***, lucrurile sunt clare, nu acelaşi lucru se poate afirma despre ***mereu***, a cărui etimologie a fost îndelung dezbătută. Dicţionarele consultate propun următoarele explicaţii: etimologie necunoscută. Cf. magh. ***merö*** 'rigid, fix' (DLR); ***meriu*** (Cihac II); lat. ***malleus*** (Resmeriţă 1924); derivare de la ***mere***, formă dialectală a lui *a merge* 'a păşi, a continua' (DER); cf. magh. ***merö*** 'rigid, fix' (DEX); E. ns cf. magh. ***merö*** 'rigid, fix'(MDA); et. nec. (Tiktin II); ***merö***, ***merev***[8] (EHW)[9].

Vasile Bogrea (1921, p. 270) susţine că „formal şi semantic, cuvântul românesc corespunde perfect ung. *merö* 'steif, fest, solid, lauter'", iar Şt. Paşca (1943, p. 318) explică acest adverb „printr-o evoluţie de sens, petrecută pe teren românesc, din acela figurat al cuvântului unguresc, de 'greoi, stângaciu', s-a ajuns la noi (în Banat, S. Crişanei şi în S.–V. Transilvaniei, în opoziţie cu 'iute', 'tare', 'repede', la sensul de 'încet, cătinel, câtingan (cf. ALRM. I 141), fără grabă, domol, lin, în legătură cu verbe ca alucra, a umbla etc."

3.2. Cât despre ***câtilin*** şi ***câtingan***, am reţinut ampla explicaţie etimologică oferită de autorii DLR „din lat.-pop. **cautelinus* s. **cautelenus* «cu precaţiune, în mod prevăzător» (din *cautela* «prevedere»). Cuvântul s-a simţit, prin etimologie populară, compus din *caute*

[8] Acest din urmă etimon ar putea fi pus în legătură cu sensul înregistrat de B. Kelemen, L. Szász (DMR) „7. înv. neelastic, rigid [merev, merevedett]", de unde s-a ajuns la 'care se mişcă greu, încet'. De altfel, tot în maghiară, avem şi adv. ***meröen*** care are şi sensul 'neclintit, ţeapăn' (ibidem), dar şi ***mereven*** 'ţeapăn, înfipt, fix' (*ibidem*).

[9] În textele vechi, adverbul ***mereu*** este sporadic şi este întâlnit, adesea, cu sensul 'tot timpul', cu care este întrebuinţat şi în zilele noastre, în limba populară : „Îmi fac ochii vale şi părău / Nu se-neceată a cure **mereu**" (CCGR, p. 39). În letopiseţele cronicarilor moldoveni (I. Neculce şi M. Costin), ***mereu*** este folosit atât adverbial, cât şi adjectival, în sintagma *pod* ***mereu*** 'pod stabil, continuu' în opoziţie cu pod mişcător, plutitor' (de pildă, la M. Costin (1958, p. 206) avem „[…] căreia i se adăuga *mereu* [adv.] alţii"; „Şi îndată au făcut pod *mereu* [adj.] pre coşuri peste Nistru." (*ibidem*, p. 167).

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

şi *lenis*[10]. Primul element, *căte*, a fost confundat cu *câta* «puţin» şi astfel s-a format la megleniţi *căterọu* «repede» (*câta* + *rău*), opus lui *cătelin* «încetişor». După analogia lui *încetinel*, i s-a modificat sensul şi s-a metatezat forma mai veche *cătelin* în *cătinel*, iar, prin substituire de sufix, s-a născut *cătinaş* şi (după *niţel-niţică*, *puţinel-puţinică*), *cătinică*. Forma bihoreană *cătingan* s-a putut naşte prin substituire de sufix (după *multigan*, *tirigan*, *virigan*)”; cf. şi Puşcariu 1924).

4. Studiul hărţii lingvistice 103 din ALR I/141 din ALRM I, scoate la iveală faptul că, pentru contextual ales, se folosesc nu mai puţin de 14 termeni, unii dintre aceştia reprezentând derivate de la forme primare sau variante formale: ***încet*** (***încetişor***, ***încetuc***, ***încetinel***)[11], ***moale***, ***mereu*** (***mereuţ***, ***mereuaş***), ***cătilin***[12] (***cătinel***, ***cătilinaş***)[13], ***cătingan*** (***cătigan***, ***cătingănaş***)[14].

În acest sens, Sextil Puşcariu (1938, p. 418) observa că „pentru sensul de intensitate pe care sufixele diminutive îl dau adjectivelor şi adverbelor e instructivă harta 141: în foarte multe puncte nu se zice *merg încet*, ci *merg încetişor* (*încetinel*, *încetuc*, *cătinel*, *câtilinaş*, *mereuţ*, *mereuaş*), care exprimă un grad mai intensiv decât forma fără sufix diminutiv.”

4.1. La aceştia se adaugă şi alţi termeni cu o rară întrebuinţare şi care coexistă, adesea, alături de ***încet***: ***legănat*** (pct. 456 – Cuizovca/ Orhei, pct. 665 Satul-Nou/Cetatea Albă, 658 Frumuşica-Veche/ Tighina, Moldova), ***clătinat*** (pct. 502 Corneşti-Tîrg/Bălţi, Moldova), binişor (pct. 880 Mîrşani/Dolj, pct. 885 Orlea/Romanaţi, Oltenia; respectiv pct. 746 Balta-Doamnei/Prahova, pct. 900 Ţigăneşti/ Teleorman, pct. 932 Mihăileşti/Vlaşca, Muntenia; pct. 691 (Giurgiuleşti/Ismail, la nord de Brăila, ***ginişor***), ***cîti niţel + binişor***

[10] A. de Cihac (I) consideră că adverbul ***cătinel*** ar fi o formă scurtă al lui ***încetinel***.

[11] Vezi şi pct. 808, 825, 820, 840, 850, 870, 878 (Oltenia), pct. 131, pct. 178 (sudul Transilvaniei), unde avem o variantă a lui ***încetinel***, respectiv ***încătunel*** (DGDS).

[12] Informaţii interesante s-ar putea obţine şi din materialul cartografiat pe harta 92 (*Vorbesc* ***încet***), din ALRRS, I (2005).

[13] Pct. 308 (Meziad/Bihor), Crişana, ***căntinălaş***.

[14] În ALR, mai apare înregistrat ca diminutiv al lui***cătingan***, şi ***cătingănuţ*** (pct. 355 Firiza/Satu-Mare) sau ***cătongănuţ*** (pct. 295 Vad/Bihor).

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

(pct. 746 Balta-Doamnei/Prahova, lângă Ploieşti, Muntenia), ***cîte o ţîră*** (pct. 857 Babiciu-Preajma/Romanaţi, la sud de Dunăre), ***cîćĕ cîta*** (pct. 5 Berzeasca/Caraş, Banat), ***dăbălat*** (pct. 51 Semlac/ Arad, la limita Banat cu Crişeana, la sud de Arad), ***ďĕ voiţă*** (pct. 352 Apša (Apşa de Jos), Maramureş, pe Tisa), ***cu treabă*** (pct. 100 Mogoş/ Alba, Transilvania de Vest), ***iăvaş iăvaş ca turcu*** (pct. 684 Niculiţel/ Tulcea, Dobrogea)[15].

4.2. În dialectele sud-dunărene, inventarul şi distribuţia sunt următoarele: la aromâni, apare înregistrat un compus (prepoziţie + ***agale*** < gr. ***ágálια***): ***prăγalę*** (pct. 05 Giumaia de Sus, Crupnic, Bulgaria), ***puγalęa*** (pct. 06 Selia de Jos, Grecia), ***paγalį̆a*** (pct. 07 Perivoli, Grecia), ***paγalį̆a- paγalį̆a*** (pct. 08 Avdela, Grecia), ***pepγale-γale*** (pct. 09 Pleasa, Albania)[16]; la meglenromâni, avem, la fel ca în graiurile transilvănene şi cele maramureşene, un descendent al lat. ****cautelinus***: ***cătilin*** (pct. 012 Liumniţa, Grecia), ***cătigalia*** (pct. 013 Ţârnareca, Grecia), ultimul reprezentând, probabil, o contaminare cu ***agalia***; la istroromâni, avem un împrumut din sârbo-croată, ***pomalo*** 'încet, câte puţin': ***pomą̊lå*** (pct. 01 Valdarsa, Briani (Brdo), Italia), ***pomålo*** (pct. 02 Castelnuovo d'Istria, Seiani (Jeiani), Italia).

4.3. Cum însă nici hărţile ALR nu pot ilustra întru totul repartiţia unor forme, în paginile dicţionarelor sau atlaselor lingvistice, am identificat şi alte variante formale, ceea ce ilustrează dinamica internă, mai ales sufixală, a limbii române. Astfel, la ***încet,*** se mai poate adăuga ***încetuleţ***, ***încetuţ***; la ***mereu***, ***mereor***, ***mereior***, ***mereuş***; la ***moale***, ***molişor***; la ***cătilin***, ***cătenelaş***, ***cătenel***, ***cătineluş***, ***cătineluşel***, ***căteneluţ***, ***cătineluţ***, ***cătinică***.

4.4. Referitor la repartiţia teritorială a adverbelor inventariate, constatăm că ***încet*** are, de departe, cele mai multe ocurenţe în nord-estul şi estul ţării, în zona Carpaţilor Orientali şi în cea a Carpaţilor Meridionali, în sudul ţării (Oltenia, Muntenia şi Dobrogea) şi în zona

[15] Alţi termeni specifici graiurilor sudice sunt ***agale***, ***alenea***, ***domol***, ***lejer***, ***lento***, ***lin***, ***liniştit***, ***mărunţel***, ***mereu***, ***potrivit***, mulţi dintre ei înregistraţi în DGDS.

[16] Datele oferite de Tache Papahagi (DDR), completează informaţiile înregistrate în ALR, deoarece, alături de ***agale***, autorul menţionează şi sinonimele ***anarga***, ***cîteańior***, ***cîtelin***, ***iavaş***, ceea ce dovedeşte că lat. ***cautelinus*** (+ derivate) se întâlneşte şi în acest dialect sud-dunărean.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

Munţilor Apuseni. De asemenea, în aceste zone, mai ales în părţile de vest şi de est ale Carpaţilor Orientali, jumătatea de nord, apare diminutivul ***încetişor*** în numeroase puncte de anchetă. Într-un singur punct de anchetă (268 Năsăud), este înregistrat ***încetuc***, care trădează o influenţă sufixală diminutivală din Maramureşul vecin, unde sufixul ***-uc*** este general. Celălalt sufix diminutival, ***-el,*** e întâlnit în sudul ţării, mai ales în zone de tranziţie (Oltenia, nordul şi estul Munteniei). Într-un singur loc al anchetei (pct. 56 Micălaca/Arad), se întrebuinţează ***moale***, alături de ***încet***[17].

4.5. ***Câtinel*** e întâlnit în unele puncte de anchetă din Bucovina (pct. 370, 391, 392 şi 400) şi în centrul Transilvaniei, până în zona de sud[18], în pct. 125 Sibiu, Poarta Turnului/Sibiu, iar formele sale derivate, ***cătilin*** şi ***câtilinaş***, au fost inventariate în pct. 96 Certege/ Turda, Apuseni, pct. 351 Berbeşti/Maramureş, pct. 354 Iapa/ Maramureş, pct. 361 Borşa, Gura Fântânii/Maramureş, respectiv în pct. 269, 347, 348, 359, 360 (toate din Maramureş)[19]. În estul extrem al Moldovei (stânga Nistrului), s-a înregistrat într-un singur punct de anchetă (pct. 454 Stroeşti), ceea ce concordă cu atestările sale, în texte vechi moldoveneşti[20].

4.6. Adverbul ***mereu*** şi derivatele sale, ***mereuaş*** şi ***mereuţ***, sunt înregistrate doar în zona Banat-Hunedoara[21] şi la nord de Mureş (jud.

---

[17] În pct. 180 Şchei-Braşov, jud. Braşov, avem ***încet de tot***. În pct. 266 Ciceu-Giurgeşti/Someş, întâlnim o formă cu determinant propoziţional: […] ***că m-am urît***.

[18] În limba veche era mult mai răspândit, atât înspre Banat–Hunedoara („*Cătelin*, *cătelin* voiu goni ei înaintea ta, pînă vei creaşte şi pămîntul să poţi birui.” PO 23, p. 257), cât şi spre Moldova („Păşiţ, oamenii miei, intraţ în cămara voastră, încuiaţ uşea voastră, ascundeţi-vă puţintel, *cîtinel*, *cîtinel*, pănă cînd va treace mîniia Domnului.” (D, PÎ, p. 679, 200r). În CV (XXVII, 42v/10, p. 312), avem o formă cu rotacism: „Întru multe dzile, *cătelinru* nutîndu, abia fumu întru Cnidu [...]”. Vasile Frăţilă (1982, p. 149) semnalează amândouă adverbele, ***mereuţ*** şi ***cătinel*** (***cătilin***), în graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor.

[19] Pentru subdialectul maramureşean, a se vedea T. Papahagi (1925a, p. 216) şi I.-M. Farcaş (2009, p. 209).

[20] Vezi nota 18.

[21] Se pare că folosirea sa e veche în această zonă, din moment ce apare într-un text cu strat de limbă bănăţean-hunedorean, însă cu altă semnificaţie: „[…] cu bumbii şi cu florile depreună şi tot acest lucru dentreg şi *mereu* aur era […]” (PO 22,

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

Arad), în zona de tranziţie cu subdialectul crişean, fiind inegal răspândit. Această distribuire ne face să-l considerăm ca făcând parte dintre primele elemente maghiare pătrunse în limba română (sec. XI-XII)[22], urmând ca, apoi, din zona Banatului, să se extindă cu noul înţeles ‘încet’ şi în alte zone. De asemenea, se observă că ***mereu*** e prezent, în general, în zonele de tranziţie ale subdialectului bănăţean (ajungând până în judeţul Alba, pct. 136 Miceşti)[23], pe când ***mereuaş***, exclusiv în sudul subdialectului crişean (pct. 59, 69 şi 80)[24]. Celălalt derivat, ***mereuţ***, se găseşte în sudul Banatului (pct. 1, 10, 12 şi 35)[25].

4.7. Ultimul dintre adverbele înregistrate în harta 103 (141), ***câtingan*** (cu derivatele sale), are răspândire unidialectală, caracterizând Crişana[26]. În sudul acestei regiuni, cu excepţia unui punct de anchetă (315 Ciumeghiu/Bihor), se foloseşte ***câtingănaş*** (pct. 305, 320 şi 324), în vest, în est şi în nord-est, ***câtingan***, iar, în nord, se foloseşte ***câtigan*** (pct. 341, 343 şi 345). Aria sa se intersectează, în Ţara Oaşului, cu cea a lui ***cătilin***, prezent în Maramureşul învecinat[27] (Candrea 1906, p. 55)

5. Analiza faptelor de limbă cartografiate în hărţile ALR a permis identificarea unor particularităţi ce caracterizează atât dialectul dacoromân, cât şi dialectele sud-dunărene, mult mai influenţate de limbile cu care au venit în contact. Se observă că se pot identifica mai multe arii (patru la număr), inegal distribuite, însă relevante pentru a evidenţia întrebuinţarea adverbelor de mod în contextul ales (*a merge* ***încet***).

De asemenea, compararea cu situaţia din celelalte limbi romanice a facilitat înţelegerea şi relevarea unor aspecte care asigură limbii

---

p. 306). De asemenea, e prezent şi în DVL ‘Rectus sive’. O. Densusianu (1915, p. 324) îl înregistrează şi el.

[22] Al. Rosetti (1986, p. 429): „putem socoti că primele elemente de limbă maghiară au pătruns în limba română în secolele al XI-lea−al XII-lea.”

[23] T. Papahagi (1925b, p. 67) îl înregistrează în Munţii Apuseni, la Scărişoara, în sintagma „*umblă* ***mereu***”.

[24] Termenul este semnalat şi de Teofil Teaha în monografia sa (1961, p. 103).

[25] Ultima formă diminutivată este menţionată de Pia Gradea (1960, p. 17).

[26] Acest adverb reprezintă o particularitate a subdialectului crişean (Rusu 1984, p. 285, p. 311).

[27] Vezi *supra*, **4.5.**

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

române acea individualitate despre care au discutat mulţi dintre învăţaţii noştri. Astfel, limba română se dovedeşte a fi, şi în acest caz, altfel romanică: a inovat ori a împrumutat, păstrându-şi miezul latinesc.

BIBLIOGRAFIE

a) *studii şi articole*:

Bogrea 1921 = Vasile Bogrea, *VII. Elemente ungureşti*, în DR, I, 1920−1921, p. 269−272.

Candrea 1906 = I. Aureliu Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, în BSF, II, p. 35−85 + 1 hartă.

Chircu 2006 = Adrian Chircu, *Adverbul românesc în diatopie* (*dialectul dacoromân*), în Nicolae Saramandu (coord.), *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion naţional de dialectologie, Baia Mare, 5−7 mai 2006*, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 421−431.

Densusianu 1915 = Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co, 1915.

Densusianu 1997 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* (I − *Les origines* & II − *Le seizième siècle*). Ediţie critică şi note de V. Rusu. Prefaţă de B. Cazacu, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet−Cultura Naţională”, 1997.

Drăganu 1927 = Nicolae Drăganu, *Mihail Halici (Contribuţie la istoria culturală românească din sec. XVII)*, în DR, IV/1, 1924−1926, p. 76−168.

Farcaş 2009 = Ioan-Mircea Farcaş, *Fonomorfologia subdialectului maramureşean*, Nürenberg, Druckzentrum, 2009.

Frăţilă 1982 = Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1982.

Gradea 1960 = Pia Gradea, *O culegere de cuvinte bănăţene*, în Romulus Todoran, Vasile Breban (eds.), *Materiale şi cercetări dialectale*, I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 127−141.

Graur 1954 = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954.

Papahagi 1925a = Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1925.

Papahagi 1925b = Tache Papahagi, *Cercetări în Munţii Apuseni*, în GS, II/1, p. 5−72 + 1 hartă.

Paşca 1943 = Şt. Paşca, *În legătură cu rom. „MEREU”*, în DR, X/2, p. 315−318.

Puşcariu 1924 = Sextil Puşcariu, *Etimologii. 2* (***cătinel***, arom. ***alina***, dacor. ***călin***, ***călâiu***, ***căloń***, ***căţină***), în DR, III, 1922−1923, p. 658−666.

Puşcariu 1938 = Sextil Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în DR, IX, 1936−1938, p. 403−449.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

Puşcariu 1974 = Puşcariu, Sextil, *Locul limbii române între limbile romanice*, în idem, *Studii şi cercetări*. Ediţie îngrijită de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 132−169.

Rosetti 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediţie definitivă, Bucureşti Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

Rusu 1984 = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

Teaha 1961 = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1961.

Väänänen 2006 = Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, Librairie Klincksieck, 2006.

Vătăşescu 1997 = Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie, 1997.

b) *dicţionare*:

CDDE = I-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A-putea)*. Ediţie îngrijită şi prefaţă de Gr. Brâncuş, Bucureşti, Editura Paralela 45, 2003.

CDEE = Walter W. Skeat, *The Concise Dictionary of English Etymology*, Hertfordshire, Wordsworth Editions, 1993.

Cihac I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I. *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*; II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M, Ludolphe St. Goar, 1870, 1879.

DDR = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*/*Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1974.

DEI = I. Aurel Candrea, Gh., Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat*, vol. 1 *(Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi)*. Ediţie anastatică îngrijită şi prefaţată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2010.

DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru-Mehedinţi şi Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2002.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a 2-a, revizuită Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DGDS = Maria Marin (coord.), *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I (*A*−*C*), vol. II (*D*−*O*), vol. III (*P*−*Z*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009−2011.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, tomurile I−XIX, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011 (ediţie anastatică).

DLVI = Teodor Corbea, *Dictones latinae cum valachica interprettatione*, vol. I *(studiu introductiv, note şi text)*. Ediţie de Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

DMR = Béla Kelemen, Lörinc Szász, *Dicţionar maghiar-român/Magyar-Román Szótár*, vol. II (*K−ZS*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
DVL = *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române*. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.
EHW = LajosTamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1966.
EWRS = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, zweite. unveränderte Auflage, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1975.
LCLV = Grigore Maior, *Institutiones lingve valachicae. Lexicon compendiarium latino-valachicum*, vol. I–II. Ediţie, studiu introductiv, note şi indice de Alin-Mihai Gherman. Cuvânt înainte şi rezumat de Iacob Mârza, Alba-Iulia, 2001.
MDA = *Micul dicţionar academic*, vol. II (*D−H*), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
Resmeriţă 1924 = *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, Institutul de Editură „Ramuri”, 1924.
REW = W. Meyer Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 7. unveränderte Auflage, Heidelberg, Universitätsverlag Winter, 2009.
Scriban 1939 = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, ediţiunea întîia, Iaşi, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
SKDVL = Samuelis Klein, *Dictionarium Valahico-Latinum*. Bevezetö tanulmánnyal közzéteszi Gáldi László, Budapest, Király Magyar Egyetemi Nyamda, 1944.
Tiktin II = H. Tiktin,*Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3. Neubearbeitete Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band II, *D−O*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003.

c) *izvoare*:

ALR I, I = *Atlasul lingvistic român* [...], publicat de Muzeul Limbei Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1938.
ALRM II, I = *Micul Atlas lingvistic român* [...], publicat de Muzeul Limbei Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig, 1940.
ALRRS, I = Nicolae Saramandu (coord.), *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
CCGR = *Cântece câmpeneşti cu glasuri româneşti (1768)*. Ediţia a IV-a, îngrijită şi prefaţată de Mircea Popa, Cluj-Napoca, Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Cluj, 2008.
CV = *Codicele Voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1981.
Costin 1958 = Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)

D, PÎ = Dosoftei, *Psaltirea de-nţăles*. Text stabilit şi studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2007.
De Camillis 2002 = Iosif De Camillis, *Catehismul*. Prefaţa: Iacob Mârza. Transcrierea textului, studiul introductiv, îngrijirea ediţiei: Eva Mârza. Studiul teologic: Anton Rus. Bibliografie selectivă, indice: Eva Mârza, Anton Rus, Sibiu, Editura Imago, 2002.
PO = *Palia de la Orăştie (1581–1582). Text – facsimile – indice*. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968.

L'ADVERBE DE MANIÈRE DANS L'*ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN* (ALR I, I ET ALRM I). LA CARTE 'JE VAIS DOUCEMENT' (*Résumé*)

Dans notre étude, nous nous proposons de poursuivre les discussions concernant l'adverbe roumain de manière qui, au niveau dialectal, n'a pas été suffisamment étudié. Le parcours attentif des atlas linguistiques offre, dans le matériel cartographié, des renseignements précieux sur l'emploi et la distribution des adverbes.

Les faits de langue investigués (la carte ***Merg încet*** 'Je vais doucement') ont permis d'observer qu'en roumain, pour la notion 'doucement', on distingue quatre grandes zones différemment distribuées: au sud-ouest, ***mereu*** et ses dérivés; à l'ouest, ***câtingan*** et ses variantes formelles; au centre-nord, ***cătelin*** et ses dérivés et, au nord-est et au sud, ***încet*** et ses dérivés, auxquels s'ajoutent sporadiquement d'autres termes. L'auteur se réfèreaussi, dans la première partie de son étude, aux langues romanes sœurs, afin de donner une meilleure compréhension du phénomène et afin d'élargir son raisonnement.

CUVINTE-CHEIE: *adverb*, *română*, *dialecte*, *subdialecte*, *repartiţie dialectală*, *hărţi lingvistice*, *limbi romanice*, *latină*, *diacronie*.
MOTS-CLÉS: *adverbe*, *roumain*, *dialectes*, *sous-dialectes*, *répartition dialectale*, *cartes linguistiques*, *langues romanes*, *latin*, *diachronie*.

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

BDD-V697 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:52:01 UTC)